

## İMAM ŞÂFİİ: HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

Prof. Dr. Bilal Aybakan

İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

### HAYATI

Şâfiî aidiyet ifade eden bir nisbedir. Geleneğimizde nisbe isimleri günümüzdeki soyadı işlevini görür. Kişiler asıl isimlerinden ziyade nisbeleriyle tanınır ve tanıtıldı. Nisbeler kabile, şehir veya meslek esasına göre oluşturulur. Kureyş, Hazrec, Zühre kabile mensupları Kureşî, Hazrecî veya Zührî nisbelerini alır. Bazen üst soydaki daha yakın atalardan biri esas alınarak da nisbe oluşturulabilir. Mesela Kureşî yerine Hâşimî veya Abbasî denilmesi gibi. Nisbe belirlemenin ikinci yöntemi ise kişinin memleketi esas alınarak Buhârî, Râzî, İsfahanî şeklinde nisbeler almasıdır. Üçüncü yol ise kişinin kendisi veya üst soyundan tanınmış birinin mesleği esas alınarak Kudurî, Bezzâzî, Gazzâlî gibi nisbeler almasıdır. Burada hayatını anlattığımız zat ise dedesinin dedesine nisbetle Şâfiî adını almıştır. Asıl adı Muhammed, babası İdris'tir. Böylece tam adı Muhammed b. İdris eş-Şâfiî şeklindedir. Bedir'de Müslümanlara esir düşüp fidye vererek serbest kaldıktan sonra İslam'ı kabul eden dedesi Sâib'e değil de onun Şâfi' ismindeki oğluna nisbeti şöhret bulmuştur. Baba tarafından soyu Hz. Peygamber'in dördüncü göbekten dedesi Abdümenâf'ta birleştiği için Muhammed b. İdris bazen soyağacının daha üst basamaklarında yer

alan dedelerine bağlı olarak Muttalibî veya Kureşî nisbeleriyle de anılır. Anne tarafından soyu ise Kureyş veya Ezd kabilesine uzanır.

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği yıl (150/767) Gazze'de doğmuştur. Annesi Fatıma, babası vefat eden küçük Muhammed'i iki yaşında Mekte'ye götürmüş, Mina yakınlarında "Şi'bu'l-hayf" mevkiinde mahrumiyet içinde büyümüştür. Okuma yazmayı küttâbda, güçlü hafızası sayesinde, bir tür etüt belletmenliği yaparak ücret ödmeden, kâğıt ihtiyacını da etraftan topladığı kemik ve divan atıklarından karşılamıştır. Yedi veya dokuz yaşında Kur'an hafızı olmuştur.

Temel eğitimini Mekke'de aldıktan sonra Mekke-Taif arasında göçebe yaşayan Beni Hüzeyl kabilesine katılıp onların şifahi kültür, örf ve âdetlerini, atıcılık, bincilik ve Arap şiirini öğrenmiştir. Küçüklüğünde okçuluk ve ilme ihtiras düzeyinde ilgi duymuş, uzun süre güneş altında ok talimi yapmış, nihayet onda dokuz veya onda on isabet ettirecek derecede ok atıcılığında maharet kazanmıştır.<sup>1</sup> Hüzeyl kabilesi arasında geçirdiği günler onda şiir, edebiyat ve Arap tarihine (Eyyâmu'l-Arab) özel bir ilgi uyandırmıştır. Bu dilsel ve kültürel altyapı bilahare oluşacak ilmî kişiliğine belli oranda rengini verecektir. Şâfiî, yapılan telkinler sonucunda Mekke müftüsü Müslim b. Hâlid ez-Zencî ve Süfyan b. Uyeyne ile dinî ilimleri tahsile başlamış ve mevcut ilim meclislerine katılmıştır. Bu arada İsmail b. Kustantîn'den kıraat dersleri almış, akıcı, dokunaklı ve tatlı okuyuşuyla Mescid-i Haram'da Kur'an okutmuştur. Buradaki hocaları arasında başka isimlerden<sup>2</sup> bahsedilirse de hiçbiri başta anılan iki zât kadar etkili olamamıştır. Buradaki hocalar İbn Abbas'a uzanan bir ilim damarından beslenir ve bu çizginin ilim anlayışı bir ölçüde Şâfiî'nin ilmî kişiliğine de yansımıştır. Bu nedenle Şâfiî'nin ilmî kişiliği tahlil edilirken bu husus mutlaka dikkate alınmalıdır.

## EHL-İ HADİS ZİHNİYETİNİN TEORİSYENİ OLARAK ŞÂFÎ

Prof. Dr. H. Yunus Apaydın

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Özellikle fıkıh tarihini Ehl-i re'y ve Ehl-i hadîs ayrışması üzerinden okumanın, tarihsel tecrübeye dine ve dinin temel metinlerine yaklaşım konusunda olan biteni doğru anlamayı ve açıklayabilmeyi kolaylaştırması yanında günümüzdeki kimi anlayışların ve akımların hangi zihniyetten beslendiğini görmeye de yarayacağı kanaatindeyim.

Başlangıçta Hicaz ehli ve Irak ehli şeklinde ortaya çıkan ayrışmanın, sonraları bazı kısmi değişikliklere uğrayarak Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y ayrışmasına dönüştüğünü biliyoruz. Ancak bu ayrışmanın hâlâ netliğe kavuşmamış noktaları bulunmaktadır. Bunlardan birisi ayrışmanın tam olarak hangi eksen üzerinden gerçekleştiği, diğeri de hangi bilginin bu ayrışmanın hangi tarafında yer aldığıdır.

Bu ayrışmada nelerin etkili olduğu konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Bu ayrışmanın salt fıkıh eksenli olduğunu savunanlar bulunduğu gibi esasında itikat eksenli olduğunu savunanlar da vardır. Benim kanaatim, itikada uzanan yönleri bulunabilirse de bu ayrışmanın temelde fıkıh eksenli bir zihniyet ayrışması olduğu yönündedir. Aşağıda açıkça görüleceği üzere Ehl-i re'y - Ehl-i hadîs

ayrışması tahlil ve tasvir edilirken en çok kıyas, illet ve haber-i vâhidin değeri gibi konuların gündeme getirilmesi ayrışmanın fıkıh eksenli olduğunu veya en azından yaygın algının bu yönde olduğunu gösterir. Yine Şehristânî'nin Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y gruplandırmasını "asnâfu'l-müctehidîn" (müctehitlerin tasnifi) başlığı altında yapması da onun bu ayrışmanın fıkıh üzerinden olduğu kanaatini taşıdığını gösterir.

Bu ayrışmada hangi bilginin hangi tarafta yer aldığı ve tarafların ayırıcı özelliklerinin ne/ler olduğu konusunda o günden bugüne farklı değerlendirmeler, dolaşısıyla da hâlâ belirsizlikler vardır. Biz tebliğimizde Şâfiî'nin modern dönemde iddia edildiği gibi bu iki grubun sentezcisi olmadığını ve Ehl-i hadîs çizgisinde yer aldığı iddiamızı işleyeceğiz. Bunu yaparken hem ilk dönemdeki algıyı irdedeleyeceğiz hem de Ehl-i hadîs çizgisine dair sıralanabilecek temel özelliklerden yola çıkacağız ve Şâfiî'nin bu özellikleri taşımak bir yana, belirlediğini göstereceğiz. Bu iki yönlü belirleme ışığında sağlıklı bir sonuca ulaşılacağı kanaatindeyiz.

### **Ehl-i Hadîs - Ehl-i Re'y Ayrışması**

Ehl-i hadîs - Ehl-i re'y ayrışması konusunda iki temel değerlendirmeden birisi Şehristânî'ye diğeri İbn Haldûn'a aittir.<sup>1</sup> Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y gruplandırmasını "asnâfu'l-müctehidîn" başlığı altında yapan Şehristânî, ümmetin imamları olan müctehitlerin Ashâb-ı hadîs ve Ashâb-ı re'y olarak ikiye ayrıldığını ve bu iki grup dışında başka bir grubun olmadığını açıkça belirtir.<sup>2</sup> Şehristânî Ashâb-ı hadîsin Hicaz ehli olduğunu belirttikten sonra Ashâb-ı Mâlik, Ashâb-ı Şâfiî, Ashâb-ı Süfyan-ı Sevrî, Ashâb-ı Ahmed ve Ashâb-ı Dâvûd'u bu kapsamda sayar. Yani Şehristânî'ye göre Mâlik'in, Şâfiî'nin, Süfyan-ı Sevrî'nin, Ahmed b. Hanbel'in ve Dâvud-ı Zâhirî'nin takipçileri Ehl-i hadîs grubunda yer alır.<sup>3</sup> Şehristânî'nin bu ifadelerinden ilk bakışta yukarıda da işaret ettiğimiz

## İMAM ŞÂFİÎ'NİN FIKİH DÜŞÜNCESİ

Doç. Dr. Soner Duman  
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

### İMAM ŞÂFİÎ'NİN FIKİH DÜŞÜNCESİNE (USULÛNE) GENEL BİR BAKIŞ

#### 1. İmam Şâfiî'de Şeri Deliller

##### Giriş: Beyan Teorisi

Usul tarihinin günümüze gelen ilk eseri olan İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'si genişçe bir girişten sonra beyan konusuyla başlar. Şâfiî'nin usulünü anlamak, aslında bir bütün hâlinde onun beyan konusuna bakışını anlamakla eşdeğerdir. Zira onun "beyan" adını verdiği şey, mükellef olan bir kişinin, Allah'ın hükmünü bilme yollarıdır. Şâfiî'nin her bir şeri delil konusundaki görüşlerine geçmeden önce kısaca beyan konusundaki görüşlerini ele alacağız.

Şâfiî'ye göre "beyan, kökleri bir, dalları ayrı anlamları bir araya getiren bir sözcüktür."<sup>1</sup> Yani beyanın kapsamında hepsi de aynı temele bağlı olmakla birlikte farklı hususlar bulunmaktadır. Şâfiî bu ifadeyle beyanın tanımını değil kapsamını ortaya koymaktadır. Ona göre insanlara, dünya hayatında karşılaşılabilecekleri her durumla ilgili doğrudan veya dolaylı bir açıklama yapılmıştır.

O, bu görüşünü şu sözleriyle dile getirir: “Allah’ın dine mensup bir kimsenin başına gelebilecek herhangi bir şeyle ilgili mutlaka Allah’ın kitabında onunla ilgili doğru yolu gösteren bir delil mevcuttur.”<sup>2</sup>

Bu ifade, ilk bakışta “her şeyin Kur’an’da mevcut olduğu” şeklinde anlaşılmaya müsait gözükmeyle birlikte Şâfiî’nin kastı tam olarak bu değildir. Zira onun belirttiğine göre insanlara, yükümlülükleri konusunda yapılan açıklamalar farklı şekillerde tezahür eder.

Allah’ın kullarını mükellef kıldığı hükümlerden kitabında açıkladıkları, çeşitli kısımlara ayrılır:

1. Allah’ın nas olarak açıkladıkları: Bunlar kullar üzerine namazın, zekâtın, haccın ve orucun farz kılınması, açık-gizli bütün kötülüklerin, zina, içki, ölmüş hayvan eti, kan ve domuz etinin haram kılınması gibi genel nitelikli farzlardır (cümelü’l-ferâiz). Yine Allah abdestin farzının nasıl olduğunu ve diğer hususları da kitabında nas olarak açıklamıştır.

2. Bir hükmün farziyetini kitapla belirlemesi, keyfiyetini ise Resulünün diliyle açıklaması. Namaz ve zekâtın adetleri, vakitleri ve bunlar dışında Allah’ın kitabında indirdiği diğer farzların açıklanması bu türdendir.

3. Hakkında nas bulunmayan konuda Hz. Peygamber’in bir sünnet koyması. Nitekim Allah kitabında Peygamber’e itaat etmeyi ve emrine uymayı farz kılmıştır. Peygamber’in hükmünü kabul eden kişi, Allah’ın ona uymayı farz kılması sebebiyle bunu kabul etmiştir.

4. Allah’ın hükmünü bulmak için içtihadı farz kıldığı ve içtihat konusunda kulların itaatlerini sınadığı konular.<sup>3</sup>

Şâfiî, her bir beyan türünü ayrı olarak ele alırken yukarıda belirttiği taksimi beşe çıkarır:

## ŞÂFİÎ MEZHEBİNİN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE TARİHÎ SÜREÇ İÇERİSİNDE ŞAFİİLİK<sup>1</sup>

Yrd. Doç. Dr. Nail Okuyucu  
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

### Giriş

İslam dünyasının hicri ikinci asırdaki önemli bölgelerinden Irak'ta Kûfe ve ardından Bağdat'ta gelişim gösteren Hanefî fıkıh çevresi ile Hicaz'da Medine merkezli gelişim gösteren Mâlikî fıkıh çevresi, hâkim fikhî gelenekler hâline gelmiş ve mezhepleşme süreci içerisine girmişlerdi. Her iki çevreyi de yakından tanıyan İmam Şâfiî, uzun yıllara dayalı tahsil hayatı ile inceleme ve araştırmaları neticesinde elde ettiği kanaatler ışığında, bu iki çevreden farklılaşarak yeni bir fıkıh anlayışı geliştirmeye yoluna koyuldu. İslam hukuk tarihinde “üçüncü yol” olarak adlandırabileceğimiz bu yeni fıkıh anlayışı, yaklaşık bir asır sonra diğer fıkıh çevreleri gibi mezhepleşme aşamalarını başarıyla tamamlayarak dört büyük Sünnî fıkıh mezhebinden üçüncüsü oldu.

Şâfiî'nin o dönemdeki hususiyetleri itibarıyla ne Ehl-i re'ye dâhil edilebilecek ne de tam olarak Ehl-i hadîs bünyesinde görülebilecek olan yeni yaklaşımı, farklı kesimlere mensup şahsiyetlerin ilgisi ile karşılaştı. Şâfiî'nin ilk öğrencileri ve fıkıh anlayışını benimseyen ilk kişilerin önemli bir kısmı artık tahsil hayatlarını tamamlamak üzere olan ve belli bir ilmî yetkinliğe sahip

kimseler olmuştur. Bunlar, ağırlıklı olarak Ehl-i hadîs çevrelerine mensup şahsiyetler olmakla birlikte, kimi Ehl-i re'y mensupları da bu yeni fıkıh anlayışına ilgisiz kalmamış ve Şâfiî'nin etrafında yer almışlardır. Şâfiî, ilk nesilde nispeten dar sayılabilecek bir çevreye bu anlayışı takdim etmiş, bu çevre mensuplarının uzun soluklu çalışmaları neticesinde Şâfiî'nin görüşleri etrafında bir araya gelen, birtakım hususiyetlere sahip bir fikhî çevre oluşabilmiştir. Kendisine itibar göstererek fikhî yaklaşımlarını sürdürmeyi tercih eden "ashâb", imamlarının yaklaşımlarını yorumlayarak aktarmışlar, kendi yönelimlerine göre değerlendirmelere tabi tutmuşlardır. İlk neslin geliştirdiği Şâfiîlik tasavvuru, müteakip nesiller tarafından yeni yorumlara tabi tutulmuş ve mezhebi temsil edecek temel yaklaşımlar bu süreç sonucunda ana hatlarıyla şekillenmiştir.

Bir fıkıh çevresinin takip edilebilir bir teşekkül sürecine girmesi ve neticede mezhebe dönüşebilmesi için süreklilik ve bütünlük arz edecek bir intisap tavrı mevcut olmalıdır. Diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî fıkıh çevresinde de bu tavrın ortaya konmasıyla, yani imam olarak kabul edilen müctehidin fıkıh anlayışını benimseyen müntesip fakihlerin intisap çevreleri teşkil etmesiyle, belli hususiyetlere sahip bir ilmî-fikhî hareket inşa edilebilmiştir. Geçmiş fikhî birikimin dikkate alınması, mezhep içi istidlâl kaynakları ve metotlarının geliştirilmesi ve bunları yapacak müntesip fakihler grubunun ortaya çıkması ile Şâfiîlik bir fıkıh mezhebine dönüşebilmiştir.

### **Şâfiî'nin Geliştirdiği Yeni Fıkıh Anlayışı ve Karşılaştığı İlk Tepkiler**

İmam Şâfiî'nin ilmî kariyeri İslam tarihinin belli bir evresine yayılmış olup ortaya koyduğu çalışmalar İslami ilimlerin artık tedvin edilmekte olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu itibarla onun belli bir bağlam içerisinde hareket ettiğini ifade etmek gerekir. Şâfiî'nin İslami ilimlere



Şâfiîlik ve Hanefîlik ise en yaygın ve müntesibi en çok iki fıkıh mezhebidir. Bu iki mezhep birçok bölgede birlikte kabul görmüş hâldedir. Şâfiîlik Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, Kafkasya'da ve İran'ın Sünni olan batı kesimlerinde yaygın hâldedir. Arap ülkelerinin birçoğunda yoğun Şâfiî nüfus bulunmaktadır. Özellikle Suriye'de, Irak'ın Sünni kesimlerinin çoğunda, Mısır ve Filistin'in çoğu bölgesinde Şâfiîler yaşamaktadır. Yemen'in Hadramevt bölgesi ile Lübnan'daki Sünnilerin büyük bir kısmı Şâfiîdir. Malezya ve Endonezya gibi yoğun Müslüman nüfusun yaşadığı ülkelerde ve Güneydoğu Asya'nın Müslüman olan diğer ülke ve bölgelerinde Şâfiîlik yaygındır. Filipin, Cava, Sumatra ve Siyam Müslümanları ekseriyetle Şâfiîdir. Doğu Afrika ülkelerinde Şâfiîlik Mâlikîlikle birlikte kabul görmüştür. Orta Asya'nın kuzeyi ile Hindistan'ın bazı bölgelerinde de Şâfiîler bulunmaktadır.

### **Günümüzün Önde Gelen Şâfiî Âlimleri**

İslam dünyasının son yüzyıllarda içinden geçtiği süreçler mezheplerin otoritesinin tartışmaya açılmasına yol açmış ve amelî mezhepler Müslümanların dinî yaşantısını belirleyen otoriter merciler olmaktan bir ölçüde çıkmıştır. Bu durum, klasik usulde fıkıh eğitimini ciddi manada sekteye uğratmış ve eski devirlerde olduğu gibi mezhep tedrisi sürdürülemez hâle gelmiştir. Kanunlaştırma faaliyetleri ile birlikte İslam ülkelerindeki hukuk nizamlarının kısmen seküler bir hüviyete bürünmesi mezhebe dayalı fıkıh eğitimini zafiyete uğratan bir diğer gelişmedir. Bu hususlar bütün fıkıh mezheplerini etkilemiş olmakla birlikte, Şâfiî nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yetişen muasır Şâfiî âlimleri de vardır. Bunlardan en meşhur olanları şu isimlerdir: Halil Günenç (Türkiye), Atâ b. Abdüllatîf b. Ahmed (Mısır), Ali Cum'a (Mısır), Mahmûd Memdûh (Mısır), Ömer b. Muhammed el-Hafız (Yemen), Nuh b. Ali b. Selmân el-Kudât (Ürdün genel müftüsü), Nasr Ferîd Vâsıl (Mısır eski müf-

tüsü), Usâme Abdülazîm Hamza (Mısır, Ezher Üniversitesi Usûlü'l-fıkh bölüm başkanı), Muhammed el-Hafnâvî (Mısır), Hasen Heyto (Suriye), Mustafa Saîd el-Hınn (Suriye), Mustafa Dîb el-Buğâ (Suriye), Ali eş-Şurbacî (Suriye), Muhyiddîn Dîb Mistû (Suriye), Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî (Suriye), Vehbe Zuhaylî ve Muhammed Zuhaylî (Suriye), Ahmed ed-Dûğân (Suûdî Arabistan – Ahsâ), Hâşim Cemîl (Irak, Birleşik Arap Emirlikleri), Abdülkâdir Abdullah el-Ânî, İmâd İffe, Muhammed Davud el-Battâh, Sâlim eş-Şâtırî, Ömer b. Hâmid el-Cilânî.